

a nyugat-európai történetírás termékeire: az ezek nyomán adódó megfigyeléseket a szerző az egyéb forrástípusok tanulmányozása révén levonható következtetésekkel is összeveti. Külön érdeme a munkának, hogy a szerző a magyarokat említő forráshelyeket sosem önmagukban, hanem az elemzésre választott mű egészén belül, a szöveg műfaját, szerzőjének látásmódját is figyelembe véve értelmezi. Amellett, hogy szól arról, milyen ítélet bontakozik ki a megfelelő passzusokból a népet vagy az országot illetően, foglalkozik az egyes források recepciójával, a kortársakra gyakorolt hatásával is: olvasója figyelmét rendszeresen felhívja arra, hogy az adott beszámoló milyen széles körben vált ismertté a középkorban.

A szerző az eredeti feldolgozás előszavában is hangsúlyozta, hogy témaválasztásával illeszkedni kívánt azoknak a nemzetközi vizsgálatoknak a sorába, amelyek a különféle népek egymásról szerzett ismereteinek, egymásról alkotott véleményeinek a feltárására irányulnak. A nyugat-európai magyarságképről készült áttekintés az összehasonlító elemzésekre vállalkozók számára is haszonnal forgatható olvasmánynak bizonyulhat, így különösen szerencsés, hogy az eredmények már a külföldi történészközönség számára is hozzáférhetővé váltak.

Csákó Judit

TRIANON ARCAI

Naplók, visszaemlékezések, levelek

Szerk. Kunt Gergely – L. Balogh Béni – Schmidt Anikó

Libri, Bp. 2018. 467 oldal

Az első világháború és a békeszerződések századik évfordulója eddig nem hozott dömpinget a könyvpiacra, az érdeklődést azonban kétségkívül növelte – remélhetőleg a fiatalabbak körében is. Kívánatos, hogy a magyarok történelmében oly tragikus fordulatot hozó trianoni békeszerződés közelgő centenáriuma ne az önsajnálattal és a bűnbakkeresés új hullámát generálja, hanem az önismeret és nemzetközi kitekintés erősödését. Szembe kell nézni a ténnyel, hogy ami a magyarság számára páratlan, Moháccsal vetekedő tragédia, az szomszédaink számára váratlan nagyságú siker, ahogy ezt a nagyszabású romániai ünneplés is mutatta.

A magyar történészek – korábban L. Nagy Zsuzsa és Ormos Mária, újabban pedig Romsics Ignác, Zeidler Miklós és Ablonczy Balázs – a béke történetével kapcsolatban minden lényeges kérdést megválasztak, és a külföldön újabban megjelent tudományos munkák, például Margaret MacMilláné, sem hoztak eltérő eredményeket. Közös jellemzője volt a szakirodalomnak a diplomáciatörténeti megközelítés és a politikai szereplők előtérbe állítása. A jelen válogatás érdeme, hogy „alulnézetben”, a katonai és politikai döntések következményeit átélő emberek szemszögéből mutatja be, mit jelentett a magyarok és a történelmi ország nemzeti kisebbségei számára átélni az összeomlást, az idegen hadseregek bevonulását, majd alkalmazkodni az új hatalomhoz, annak nyelvéhez és türelmetlen, ellenséges viselkedéséhez. Nemcsak a hivatásos történészek, de a remélt széles olvasóközönség, a határon túlra kerültek sorsát empátiával figyelők számára is tanulságos a Trianon emberi arcát, az eddig magán- vagy közgyűjteményekben lappangó naplórészleteket, félhivatalos helyi dokumentumokat és néhány visszaemlékezést bemutató könyv elolvasása.

A közölt írások szerzői a társadalom széles spektrumát képviselik: van köztük egyházi vezető, korábbi főispán, arisztokrata feleség, hivatalnok, újságíró, tanítónő, tudós, ügyvéd, diplomata, csángó gazdaember. Szokatlan, de nagyon helyénvaló döntés volt három

magyarországi prominens kisebbségi, Vaida Voevod későbbi román miniszterelnök, Lucian Blaga költő és Marjko Protić szerb ortodox esperes visszaemlékezését is beválogatni, és ezzel az érem másik oldalát, a régi Magyarország felbomlásáért dolgozók és azt kitörő örömmel fogadók gondolkodását is bemutatni.

Milyen új ismereteket, szempontokat nyújt a kötet? Ferencz József kolozsvári unitárius püspök naplójából kitűnik, milyen magabiztosan és gyorsan rendezkedett be a román hatalom Erdélyben, amikor a magyarok még komoly reményeket tápláltak, hogy a párizsi békekonferencia beváltja Wilson amerikai elnök ígéretét, az új rendezés igazságos lesz és tükrözni fogja az érintettek akaratát. A románok (és hozzátehetjük: a csehek és a szerbek) egyáltalán nem tartottak attól, hogy népszavazás útján a katonai erővel birtokba vett területek egy részét még elveszíthetik. Ferdinánd román király már 1919 májusában megszemlélte új tartományát és igényelte a magyar egyházak köszöntését, mintha Arany János nyomán a walesi bárdok hódolatát próbálta volna kicsikarni. Tarczay Gizella, Zágrábban az egyetemet éppen elvégzett német–magyar szakos tanár elbeszéléséből kitűnik, hogy 1918 végén a horvátok még örömmel fogadták a szerb katonaságot, nem sejtve, hogy a remélt délszláv federáció helyett egy Nagy-Szerbia másodosztályú polgárai lesznek. Az is figyelemre méltó, hogy magyarellenesek érzelmi kitöréseket, pláne atrocitásokat a fiatal magyar leány Zágrábban nem tapasztalt. Közismert, hogy a Kommün számos tekintélyes embert, köztük zsidó származású üzletembereket, túszként fogságba vetett. Visy László volt főispán naplójából megtudjuk, hogy Pécs szerb katonai parancsnoka magyar túsok szedésével próbálta elejét venni a lakosság tiltakozásának, és hogy a 11 fogságba vetett közül 6 zsidó volt. Ugyanez a parancsnok biztosította a ciszterci gimnázium igazgatóját, hogy legszívesebben fazékba tenné és megfőzné az összes zsidót. Hajas Antal soproni alispán feleségének naplójából kitűnik, hogy mennyire nem értette meg „a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról” született 1919. évi VI. néptörvény értelmét: Nyugat-Magyarország autonómiája a terület elszakadását/elszakítását volt hivatva megelőzni. (Persze Burgenland, a Várvidék mai lakossága nem bánja, hogy Ausztriához került, de 1919-ben még sokan szavaztak volna Magyarországra, ha Sopronon és környékén kívül máshol is tartottak volna népszavazást.) Ifj. Andrássy Gyuláné Zichy Eleonóra Károlyi-ellenessége nem újdonság, de a naplójába beépített, 1919. február 1-jén kelt Bethlen István-levél kitétele, miszerint a békekonferencia utáni Magyarország parlamentjében „40–50 százaléknemzetiségi képviselő fog helyet foglalni”, azt mutatja, hogy akkoriban Bethlen – és a közvélemény – a bekövetkezettnél jóval kisebb területvesztéssel számolt, elsősorban Olaszország segítségében bízva. Az angol és az amerikai unitáriusoktól is sokan vártak támogatást a területi kérdésben, ők meg is tették a magukét, de sem nekik, sem a többi magyarbarátnak, köztük a budapesti antantmisszió több tagjának, nem volt semmi befolyása a döntésekre. Károlyi felesége, Andrássy Katinka nővérének írt levelében hamis mendemonda, hogy „az erdélyi urak maguk hívták be a románokat, hogy rendet csináljanak”, de tény, hogy sok helyen a megszálló hadseregek vetettek véget a fosztogatásoknak, vagy Pogány József tengerészei Pozsony környékén elérték, hogy a magyar lakosság megkönnyebbüléssel fogadja a cseh hadsereget. Hajdú Tibor, legújabbán pedig Hatos Pál munkájából azonban tudjuk, hogy Károlyi kormánya 1918 novemberében maga is keményen fellépett a súlyos kilengések ellen. Joggal mutat rá a „vörös grófnő”, hogy a hadsereget nem a férje bomlasztotta fel, hanem a háború szenvedései, és hogy Jászi és barátai „igazán jó derék magyar emberek”. Krenner Miklós (Spectator) 1918. októberi aradi beszámolója a román hatalom nyelvpolitikáját, hihetetlen türelmetlenségét beszéli el. Kainz György, a MEFTER hivatalnok 1920. első felének eseményeit és hangulatát hitelesen közvetíti, és az a naiv illúziója is jellemző, hogy Horthy és hadserege majd jól elbánik a szomszédokkal! A könyv egyik legértékesebb darabja Czuczka Emma kalotaszegi tanítónő beszámolója. Mivel nem tette le az esküt a román

államra, elveszítette állását és ezért a Magyarországra áttelepülést választotta. Sokat hallhatunk a vasúti vagonokban lakó menekültekről, de hogy milyen megpróbáltatásokon mentek keresztül ezek a tízezrek, azt plasztikusan írja le ez a rokonszenves, szerény fiatal református leány. Aki pedig maradt és alkalmazkodni próbált az új hatalomhoz, mint Faragó Ödön kassai színházigazgató, az hamar megtapasztalta ennek eredménytelenségét.

A másik oldalt, az impériumváltás előmozdítóit és hasznélvezőit három memoárrészlet mutatja be. Leginkább Vaida Voevod, a budapesti Országgyűlés képviselője tanúságtétele figyelmeztető – ma inkább szomszédjaink számára. A kolozsvári magyar iskola, az ott kapott sértések tették őt kemény román nacionalistává, aki a Monarchia katonai vereségének előszelét megérezve előkészítette, majd 1918. október 18-án a parlamentben meghirdette a magyarországi románok önrendelkezési nyilatkozatát. Lucian Blaga költő részletesen leírja egy szászsebesi kereskedő pincéjének kifosztását, majd a gyulafehérvári román népgyűlés lefolyását ismerteti – résztvevőként. Protić ortodox esperes tagja volt a szabadkai Bunyevác-Szerb Nemzeti Tanácsnak. Érdekesnek találtam, hogy Szabadkán 1918. november 13-án a helyi Magyar Nemzeti Tanács is meleg szavakkal köszöntötte a vasúton megérkező szerb katonaságot.

Észak-Magyarország villámgyors elszlovákosításának a folyamatát pontosan rögzítette Páldi Vilmos nyitrai tanító. Az 1918-ban erősen magyar többségű várost december 12-én megszálló cseh katonák nyomában berendezkedő polgári hatóságok rövidesen megszüntették a magyar nyelvű tanítást és elrendelték, hogy a magyar nemzetiségű tanítók „szlovák lélekkel” tanítsanak, sőt a magyar imát is betiltották. Az utcán magyarul beszélőket a katonák megfenyítették. 1919 tavaszától minden állami alkalmazottól megkövetelték az új államra letett esküt, aki megtagadta, azt azonnal kiutasították. Nyitrán és környékén valóságos etnikai tisztogatás folyt, a város népességében jelentős szlovák többséget hoztak létre. Páldi is elhagyni kényszerült Nyitrát, s Vágsellyén kántorként eredményesen övta anyanyelvét. Fekete Andor marosvásárhelyi ügyvéd emlékirata az ellene 1919 nyarán elkövetett merényletet és azt követő letartóztatását beszéli el. Hargita Árpádné rokonai meghurcolásának dokumentumaiban is az utódállamok önkényeskedéseiről olvashatunk.

A Jászi Oszkár vezette nemzetiségi minisztérium néhány irata a keleti szlovákok, a vendek és a ruszinok Magyarország melletti lojalitását bizonyítja, ezért érvelt a párizsi békekonferencián Beneš és Brătianu azzal: nehogy az önrendelkezési elv alapján népszavazás döntson egyes területek hovatartozásáról. A békekonferencia ennek tudatában zárkózott el annak a hivatalos magyar javaslatnak az elfogadásától, hogy kérdezzék meg a lakosságot a határok kérdésében. December elejéről származó erdélyi jelentések azt igazolják, hogy a beáramló román csapatok valóban komoly fegyverzet és rendes ruházat nélkül érkeztek, többségük magyarul is jól tudó erdélyi román volt, hiányzó felszerelésüket Erdélyben rekvirálással pótolták.

A kötet három szerkesztője kitűnő, sok esetben úttörő munkát végzett az ismeretlen, lap-pangó források megtalálásával, valamint a makrotörténelemből jórészt ismeretlen naplóírók és visszaemlékezők rövid életrajzának megírásával. A rendkívül alapos jegyzetek készítéséért is elismerés illeti őket. Ugyan túlzott precizitásnak érzem megadni a nagyvárosok, mint Pozsony, Nagyvárad, Kassa stb. mai hivatalos nevét vagy a Lomnici csúcs helyét, de nyilván egységes eljárást akartak követni minden, már nem Magyarországhoz tartozó helynév esetében. A mára már megváltozott utcanevek esetében mindenképp indokolt volt a mai név közlése.

Jó lenne, ha a könyvet sokan megvásárolnák, valamint minél több rendezvényen és előadáson bemutatnák, tartalmának minél szélesebb körű ismertségével ugyanis némiképpen ellensúlyozhatók az internetet elárasztó felelőtlen és dilettáns írások, kommentárok.

Jeszenszky Géza